

TRANSITION: THE FIRST TEN YEARS – ANALYSIS AND LESSONS FOR EASTERN EUROPE AND FORMER SOVIET UNION, World Bank, 2002, Washington, 128 str.

Prikaz*

Padom berlinskog zida i slomom koncepta planske privrede, niz zemalja, između kojih i Hrvatska, našle su se u nezavidnoj poziciji potrebe stvaranja novog ekonomskog sustava utemeljenog na principima razvijenih tržišnih privreda. U tom smislu ova knjiga predstavlja određenu retrospektivu ekonomske i političke tranzicije tih zemalja (za razdoblje 1988-1998.). Temeljem nje autori analiziraju dinamičke procese tranzicije i iz te analize deriviraju one odrednice reformi koje su u dotičnim zemljama pokazale svoju, po autorima neupitnu, opravdanost i pozitivni utjecaj na rast društvenog blagostanja.

Knjiga se sastoji od tri velike cjeline i u okviru njih dvanaest odlomaka. Na kraju knjige dan je i vrlo bogat pregled bibliografije.

Prva cjelina *Prvo desetljeće tranzicije* sadržava dva odlomka i opisuje različitost ekonomskih performansi pojedinih zemalja i razloge koji su do tih različitosti doveli.

Prvi odlomak govori o nekim temeljnim ekonomskim učincima koji se mogu pripisati svim promatranim zemljama. Na neki način ovaj dio ima ulogu općenitog uvodnog prikaza nekih zajedničkih kretanja u svrhu boljeg razumijevanja ekonomskih promjena i u tom kontekstu stanja na kraju razdoblja. Temeljni učinci koji se spominju su snažan pad proizvodnje, smanjivanje sektora industrije uz povećanje uslužnog sektora, veći udio privatnog u odnosu na državni sektor, rast izvoza (usmjeren ka industrijski razvijenijim zemljama) te snažan rast siromaštva.

Autori zatim analiziraju varijacije u ekonomskim učincima razvoja pojedinih zemalja prema slijedećim indikatorima: udjelu industrije u BDP-u, stupnju urbanizacije, trgovinskoj ovisnosti, bogatstvu prirodnim izvorima, dohotku, potisnutoj inflaciji, deviznom tečaju na crnom tržištu, gubicima u uvjetima trgovanja za zemlje bivšeg SSSR-a, predtranzicijskim reformama, predtranzicijskim stopama rasta, tržišnoj »memoriji«, lokaciji, osnivanju samostalne države, vanjskim ekonomskim šokovima (npr. financijske krize) i ratovima vođenim na području regije (nažalost i u Hrvatskoj). Autori prikazuju svu kompleksnost i različitost problema ekonomskog razvoja pojedinih zemalja u regiji, ali

* *Primljeno* (Received): 10.7.2002.

Prihvaćeno (Accepted): 11.11.2002.

i uniformnost reformi kojima se ti problemi trebaju rješavati (makroekonomskom stabilizacijom, liberalizacijom cijena i trgovine, stvaranjem okružja za razvoj privatnog sektora, reformom javnog sektora itd.).

Druga cjelina *Politika i institucionalni izazovi prije svega* sadržava šest odlomaka i prikazuje temeljne odrednice i prijedloge reformi ekonomske i socijalne tranzicijske politike.

Na početku odlomka *Zahtjev za rastom* autori objašnjavaju važnost osnivanja novih poduzeća u kontekstu zahtjeva za gospodarskim rastom. Naročito se ističe kako su nova poduzeća najveći generatori gospodarskog rasta uslijed veće produktivnosti u odnosu na ostala poduzeća. U tom smislu navodi se politika »discipline« (proračunska ograničenja, dopuštanje proboja konkurencije na tržište, nadzor nad upravljačkim tijelima, omogućavanje izlaznih mehanizama za neefikasna poduzeća itd.) i »ohrabrenja« (smanjenje prevelikih graničnih poreznih stopa, pojednostavljenje procedura, osiguravanje imovinskih prava i osnovne infrastrukture) koja bi trebala ubrzati proces nastanka novih poduzeća. Autori, u nastavku, preciziraju politiku ekonomskih reformi u tranzicijskim zemljama, ne skrivajući pri tome ni probleme koje može takva politika prouzročiti u kratkom roku (veliki broj nezaposlenih prvenstveno iz državnog sektora i velik broj novih umirovljenika). No, na drugoj strani, po mome mišljenju, ne daju se dovoljno jasne smjernice kako taj problem financijski riješiti ili ublažiti.

U drugom odlomku autori pokušavaju elaborirati politiku discipline i ohrabrenja na primjerima pojedinih država kako bi tako ukazali na njezinu opravdanost i nužnost. Izražava se potreba uspostave i novih poduzeća za koje se tvrdi da su »pokretači tranzicije« (*New Enterprises Drive the Transition*). Autori ukazuju i na kontradiktornost istovremene politike npr. protekcionizma »starih poduzeća« i poticanja »novih poduzeća«.

Autori zatim definiraju konkretne akcije procesa nametanja discipline. U tu svrhu predlaže se kontrola ponašanja upravnih tijela poduzeća od strane radničkih odbora ili banaka uz istovremeno usmjeravanje države na financiranje ciljane socijalne sigurnosti onih koji su nametanjem politike discipline na »stara poduzeća« najviše pogođeni. Daljnja razrada ilustrira kako »meka proračunska ograničenja« mogu prouzročiti makroekonomsku krizu. U tom kontekstu spominje se između ostalih i Hrvatska, navodeći primjere dugovanja nekih gospodarskih subjekata poreznim vlastima i proizvođačima energije u državnom vlasništvu, te nekontroliranog davanja državnih garancija. Objašnjava se kako neplaćanje slabi poticaje za povećanje efikasnosti i restrukturiranja pa se navode konkretne akcije koje je potrebno poduzeti kako bi se problem nelikvidnosti minimizirao. Imajući to u vidu, na prvom mjestu se opravdano ističe kako bi država svoje račune trebala plaćati na vrijeme i u gotovini. No, zaboravlja se napomenuti kako neke države to mogu provesti jedino ekstremnim smanjenjem javne potrošnje.

Idući odlomak opisuje široki spektar problema koji se javljaju prilikom ohrabrivanja nastanka »novih, malih poduzeća«, ali i daje zanimljive i konkretne ideje rješenja tih problema. Govori se kako investicijsku klimu određene zemlje mogu poremetiti korupcija i praksa nespojiva s tržišnim principima konkurentnosti. Navodi se i problem birokracije, kao vrlo važna prepreka stvaranju uninvesticijske klime, te na primjeru Armenije označavaju ključne mjere za rješavanje tog problema. One su uglavnom usmjerene na

reorganizaciju, transparentnost i usklađivanje procesa koji omogućuju investiranje u određenoj zemlji. Važnu komponentu politike ohrabrenja čini ostvarenje sigurnosti imovinskih prava i razvoj financijskog sustava. Stoga se i govori o nužnosti restrukturiranja i privatizacije bankarskog sustava, koja će, zatim, privući direktne strane investicije. Ovi argumenti temelje se na primjerima Češke, Mađarske, Estonije, Latvije i Hrvatske. U tom kontekstu ističe se i povezanost stranih investicija s ekonomskom liberalizacijom te nastankom i razvojem malih i srednjih poduzeća. Prema mišljenju autora »porezi na mala poduzeća« su nepoticajni i predlaže se da budu u okviru poreza na dohodak. Osim toga porezi za »velika poduzeća« trebaju se regulirati u okviru poreza na dobit i poreza na dodanu vrijednost. Govori se i o potrebi podupiranja nastanka i razvoja »malih poduzeća« od strane lokalne vlasti, te potrebi decentralizacije poreza na »mala poduzeća« i imovinskih poreza s razine središnje države na razinu lokalne vlasti.

U daljnjem tekstu autori dublje elaboriraju proces privatizacije te nastoje prikazati koji će model najbolje odgovarati politici discipline i ohrabrenja. Budući da poduzeća u stranom vlasništvu provode sveobuhvatnije restrukturiranje, po njihovom mišljenju, najbolji model privatizacije jest onaj koji je koncentriran na prodaju stranim vlasnicima. Istovremeno navode kako privatizacije koje su okrenute širokom sloju novih potencijalnih vlasnika i radnicima poduzeća nisu optimalne i proglašavaju ih čak gorim rješenjem od ostajanja u državnom vlasništvu (naveden je primjer zemalja bivšeg SSSR-a). Kako bi opravdali svoje zaključke, autori ilustriraju i uspoređuju modele privatizacije u Rusiji, Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Poljskoj i Sloveniji. Pritom se oštro kritizira model privatizacije putem *vouchera*. Na kraju odlomka sublimira se teza o nužnosti prihvaćanja stranih investicija u sklopu procesa privatizacije, te se daju konkretni napuci kako privatizirati pojedine oblike poduzeća. »Mala poduzeća« treba »brzo« privatizirati putem aukcija, »srednja poduzeća« treba privatizirati po modelu »slučaj po slučaj« s prodajom većinskog paketa stranim vlasnicima kapitala, dok »velika poduzeća« treba privatizirati tek kad se pojavi strateški ulagač.

Na kraju druge cjeline inzistira se na usmjerenosti socijalne politike onima koji su najteže pogođeni strategijom discipline i ohrabrenja, odnosno ljudima koji svojim znanjem i sposobnostima teže konkuriraju za radna mjesta u novootvorenim poduzećima. Veliku važnost u tom smislu autori pridaju reformi mirovinskog sustava te reformama školstva i zdravstva za što daju i izričite naputke za provedbu. Ne govori se pak o evidentnoj činjenici kako predložene pozitivne reforme kratkoročno ne mogu u potpunosti biti ostvarive i dostupne tranzicijskim zemljama njihovim vlastitim sredstvima financiranja, nego isključivo inozemnim zaduživanjem.

Treća cjelina *Politička ekonomija discipline i ohrabrenja* koja sadržava četiri odlomka, prikazuje stanje i pravce političkih reformi bez kojih su reforme ekonomskog karaktera nezamislive.

Na samom početku autori objašnjavaju problem kako reforme ne pogađaju jednako sve slojeve društva. To se pokušava ilustrirati razdiobom društva na radnike u državnom sektoru, potencijalne nove radnike i oligarhe (oni kontroliraju državnu imovinu i u vezi su s političkom elitom). Kad su reforme u pitanju, navodi se kako oni koji su najviše pogođeni reformama (a to su radnici u državnim poduzećima), žele zadržati *status quo*.

Nasuprot njima oligarhi se zalažu isključivo za parcijalne reforme (liberalizacija bez discipline) koje najviše koristi donose upravo njima. Zbog toga je važna dosljednost i ustrajnost u naporima privođenja reformi njihovom kraju.

Prema indikatorima ratnog i političkog nasilja, političkih prava i civilnih sloboda, mogućnošću davanja veta, promjena vlada, tranzicijske zemlje su svrstane u 4 osnovne kategorije: kompetitivna demokracija, koncentrirani politički režimi, nekompetitivni politički režimi i ratom prekidani politički režimi. Hrvatska je svrstana u red zemalja koje karakterizira koncentrirani politički režim, ali koja se reformama isto tako značajno približava zemljama kompetitivne demokracije.

U daljnjem se tekstu govori kako su zemlje kompetitivne demokracije, koje najobuhvatnije provode politiku discipline i ohrabrenja, uspjele najviše uznapredovati u reformama i razvoju. U prvi plan stavljaju vrstu političkog ustroja kao glavnog pokretača ili kočnice ekonomskih promjena.

Na kraju knjige u svrhu ostvarenja cilja kompetitivne demokracije autori pokušavaju ukazati na konkretne akcije koje bi u drugačijim političko-društvenim uređenjima trebalo poduzeti kako bi se došlo do navedenog cilja. Iako su metode političke reforme za svaku zemlju drugačije, oni nastoje ilustrirati osnovni put i pokretače reformi koji će dovesti do kompetitivne demokracije (npr. »mobiliziranje birača i marginaliziranih poduzetaca«, korištenje slobodnih medija, demistificiranje pogrešaka, zahtijevanje strukturnih reformi fokusiranih na privatizaciju i demonopolizaciju itd.).

Ova knjiga vrlo je vrijedan doprinos razvoju misli o mogućim pravcima ekonomskih i političkih reformi u tranzicijskim zemljama. Međutim, teško se oteti dojmu da autori vrlo kruto brane tezu o uniformnosti ekonomskih reformi (dominantno usmjerenih stranim direktnim investicijama) koje je potrebno provesti u smislu stvaranja tržišne ekonomije u tranzicijskim zemljama. Unatoč tomu, neupitna je vrijednost knjige u širini analize tranzicijskih procesa, davanju konkretnih primjera reformi i u jednostavnosti rječnika koji je korišten, što ju čini pristupačnom široj publici.

Mario Kraljić